

**MINORITNÉ ŠKOLSTVO VO VOJVODINE V OBDOBÍ ROKOV 1929 – 1941
(S DÔRAZOM NA PRÁVA MINORÍT)
MINORITY SCHOOL SYSTEM IN VOJVODINA 1929-1941 (WITH A FOCUS ON MINORITY RIGHTS)**

Jan Hrcán

Katedra histórie, Filozofická fakulta UMB Banská Bystrica

jan.hrcan@umb.sk, janchrtan91@gmail.com

Klíčové slová

Slováci v zahraničí, Slováci vo Vojvodine, Kráľovstvo SChS, legislatíva, minority, škola, predpisy a zákony

Keywords

Slovaks abroad, Slovaks of Vojvodina, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Legislative, Minorities, School, Laws and regulations

Abstract: In this study, I will be focusing on the issues of educational and school state policies that minorities in Vojvodina faced in the period between the years 1929-1941 or until the start of World War II in Yugoslavia, respectively. I will be going through the administrative and legal regulations for representative minorities in Vojvodina as well as the entire Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes. The educational diversity in Vojvodina was varied due to numerous school laws, coupled with illiteracy, and cultural backwardness of the population. To remedy the overall diversity and the cultural backwardness, many rules, laws, regulations, and legal acts were gradually legislated between the years 1919 to 1929. The end of this period is marked by 6 January Dictatorship, whose goal was to unify the social, political, and public life with Yugoslav values. A new constitution ended 37 different provincial laws and regulations and issued uniform school laws for the entire country. Since I have already researched the first part of this era, my intention for this study is to focus on the period after 1929. I will be focusing on the state and the educational system, respectively the main political issues that minorities were facing, the influence of state politics on education as well as the issue of minorities speaking their native language. I deal with research concerning school reforms, the influence of political events on the form of schools and the content of their education. The goal is to research the specific administrative and legal regulations and how they influenced minorities in Vojvodina as opposed to the majority population in the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes.

Právo na používanie jazyka je jedným z elementárnych práv, na základe ktorého si minority v určitom štáte môžu zachovať svoju kultúrnu identitu a realizovať vlastné politické práva. Preto jednou z najdôležitejších otázok postavenia národnostných menšín v Juhoslávii po prvej svetovej vojne bolo právo, ktoré sa týkalo používania ich materinského jazyka. Národno-kultúrny vývoj a prežitie určitej komunity v značnej miere závisí od práv na vlastný materinský jazyk, čo implikovalo aj prežitie značného počtu minorít vo Vojvodine, respektíve v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov (ďalej zaužívaná skratka Kráľovstvo SChS).

Školské pomery vo Vojvodine boli rôznorodé. V minulosti tu platili rozličné školské zákony, negramotnosť, ako aj kultúrna zaostalosť obyvateľstva bola značná. Keď boli oblasti niekdajšieho južného Uhorska a Srbského kráľovstva po prvej svetovej vojne zjednotené, zistilo sa, že školský život bol veľmi aktívny tak pred rokom 1914, ako aj počas vojny. V tomto priestore platili tri školské zákony a školstvo sa rozvíjalo v troch smeroch. Prekonať celkovú rôznorodosť, ale aj zaostalosť, mali za úlohu rôzne príkazy, zákony, pravidlá, nariadenia, smernice a iné právne aktá postupne prijímané v období rokov 1919 až 1929. Dôkazom všeobecnej nedôslednosti osvetovej politiky je, že takmer každoročne bol

vypracovaný aspoň jeden projekt zákona o základných školách. Pred poslancov parlamentu boli do roku 1925 predložené až tri projekty zákona o základných školách, z ktorých však ani jeden nebol schválený, ale verejne a vážne sa o nich diskutovalo. Konečne „šiestojanuárová diktatúra“ v roku 1929, s cieľom unifikovať spoločenský, politický a verejný život na juhoslovanských národných základoch, zrušila 37 rôznych pokrajinských zákonov a nariadení a vyhlásila jednotné školské zákony pre celý štát.¹ Realita bola taká, že voči každej minorite sa štátne orgány nesprávali rovnako. Niektoré minority mali lepšie postavenie, kým niektoré boli v opačnej pozícii. Všeobecný obraz o úradníkoch vo vzdelávacích inštitúciách v Juhoslovanskom kráľovstve naznačuje byrokraciu, ktorej hlavnými znakmi boli „pomalosť, nedbanlivosť, nedostatočné vedomosti, slabá znalosť problematiky, arogancia, nezáujem o prácu, prokrastinácia, zaujatosť politickej strany, korupcia, slabé jazykové znalosti, negramotnosť, nedostatočné vzdelanie, nedostatok minimálneho vzdelania atď“.²

Koncom roku 1929 starostlivosť o implementáciu štátnej vzdelávacej politiky prešla do kompetencie správ novovzniknutých bánovín. Systém bánovín mal umožniť implementáciu vzdelávacej politiky Juhoslovanského kráľovstva, zakomponovanej do zákonov, ktoré boli postupne schvaľované od konca roka 1929, ako aj počas nasledujúcich rokov, a ktoré v prvom rade mali za úlohu upraviť školstvo, od základného až po univerzitné. Administratívna a vzdelávacia politika v Juhoslovanskom kráľovstve bola teda neoddeliteľne spojená so systémom, ktorý mal za úlohu realizovať juhoslovanské štátne a národné ideály. Tak sa Ministerská rada a Ministerstvo školstva starali o vytvorenie a artikuláciu modelu kultúrnej a vzdelávacej politiky, ktorý by vyhovoval vládnejmu systému. Aj v Dunajskej bánovine boli právomoci v oblasti vzdelávania súčasne vysoko centralizované a rozdelené do niekoľkých špeciálnych služieb. Bán zastupoval kráľovskú vládu v bánovine a všetky povinnosti vykonával pod najvyšším dohľadom a podľa pokynov ministrov, na základe existujúcich zákonov. Bán bol zodpovedný za zriadenie, zabezpečenie a monitorovanie práce národných škôl, občianskych, štátnych, súkromných a všetkých nižších odborných a stredných škôl.³

Zložité povinnosti, ktoré vyplynuli z kompetencie Kráľovskej banskej správy v oblasti vzdelávania, boli realizované prácou Osvetového oddelenia a Banskej školskej rady. Právomoci Osvetového oddelenia Banskej správy Dunajskej bánoviny v oblasti vzdelávania boli sústredené na realizovanie štátneho modelu vzdelávacej politiky, presnejšie na údržbu verejných, občianskych a nižších odborných škôl, na detailné oboznamovanie ministerstva o všetkých pedagogických, vzdelávacích a kultúrnych prácach. Všetky dôležité rozhodnutia boli však schvaľované vládou alebo ministerstvom školstva.⁴

¹ GLIGORIJEVIĆ, Branislav: O nastavi na jezicima narodnosti u Vojvodini 1919-1929. In: *Zbornik za istoriju Matice srpske*, 5/1972. Novi Sad : Matica srpska, s. 76.

² DIMIĆ, Ljubodrag: *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji, 1918-1941, III., Politika i stvaralaštvo*. Beograd : Stubovi kulture, 1997, s. 430.

³ DIMIĆ, Ljubodrag: *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji, 1918-1941, I., Društvo i država*. Beograd : Stubovi kulture, 1996 (tj. 1997), s. 17, 148, 181-182, 184.

⁴ MANAKIN, Viktor: *Almanah Kraljevine Jugoslavije : IV. jubilarni svezak : 1929-1931 : s obdobjem centralnog presbira-a Predsedništva ministarskog saveta*. Zagreb : Glavno uredništvo almanaha Kraljevine Jugoslavije, 1932, s. 256, 258-259.

Od prijatia Oktrojovanej ústavy v roku 1931 až do volieb 5. mája 1935 sa na poste ministra školstva zmenilo až šesť politikov.⁵ Časté zmeny poznačili v tom období aj prácu Osvetového oddelenia Kráľovskej banskej správy Dunajskej bánoviny. Počas prvej polovice tridsiatych rokov sa niekoľko ľudí zmenilo na poste vedúceho/náčelníka Osvetového oddelenia Dunajskej bánoviny⁶. Častým prípadom však bolo, že Osvetové oddelenia dlhú dobu nemali vedúceho. Nedostatočná kontinuita v práci úradníkov Osvetového oddelenia Dunajskej bánoviny naznačuje, že improvizácia bola jednou z hlavných črt ich práce. K takej situácii významne prispela skutočnosť, že v Bánovine takmer neexistovala možnosť vykonávať osobitnú kultúrnu a vzdelávaciu politiku.⁷

Dunajská bánovina bola klasifikovaná ako rozvinutá v oblasti školstva, prinajmenšom na juhoslovanské pomery. Analytici často poukazovali a dospeli k záveru, že Dunajská bánovina spolu s Drávou a Savskou bánovinou boli „lídrom“ vo vzdelávacích a školských inštitúciách v krajine.⁸ Dunajská bánovina zahŕňala okrem Banátu, Bačky a Barane aj Srijem, centrálnu Šumadiju a severovýchodné časti bývalého Srbského kráľovstva. V tejto oblasti, oblasti Dunajskej bánoviny, bolo v školskom roku 1929/30 spolu 923 základných škôl.⁹ Vedúci Osvetového oddelenia Dunajskej bánoviny (alebo vykonávatelia tejto povinnosti) sa vo svojich oficiálnych správach pokúsili prezentovať vzdelávacie príležitosti ako uspokojivé. Podľa oficiálnych správ sa počet verejných škôl už na začiatku školského roku 1931/32 zvýšil sa na 1276.¹⁰ V školskom roku 1931/32 sa výučba v Dunajskej bánovine konala v 4 254 triedach, a to v 2 952 triedach (69,5 %) v štátnom jazyku, v 546 (13 %) v nemčine, v 528 (12 %) v maďarčine, v 121 (3 %) v slovenčine a v 107 (2,5 %) po rumunsky a rusínsky.¹¹ Národná štruktúra detí v základných školách bola nasledovná: 30 725 alebo 15 % Nemcov, 30 450 alebo 14,9 % Maďarov, 6517 alebo 3,2 % Slovákov, 4690 alebo 2,3 % Rumunov a 1381 alebo 0,7 % Rusov. Znamenalo to, že príslušníci národnostných menšín na základných školách v Dunajskej bánovine (73 763) tvorili menšinu 36,2 % v porovnaní so 63,8 % alebo 130 212 študentmi juhoslovenskej príslušnosti.¹² Na základe uvedených údajov môžeme konštatovať, že každý tretí žiak základnej školy patril k menšinovej národnostnej komunite.

Do roku 1925 boli zverejnené až tri návrhy zákona o základných školách, ale ani jeden nebol schválený. Diskusia okolo návrhov zákona bola prerušená štátnym prevratom dňa

⁵ Boli to: Dragutin Kojić, Ilija Šumenković, Božidar Maksimović, Radenko Stanković, Stevan Ćirić a Drago Marušić. (DIMIĆ, Ljubodrag: *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji, 1918-1941, I.*, s. 293-295)

⁶ Milan Sekulić, Jovan Petrović, Dimitrije Kirilović.

⁷ DIMIĆ, Ljubodrag: *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji, 1918-1941, I.*, s. 182-184.

⁸ MILITAR, Triva: Prosvetne i školske prilike u Dunavskoj banovini. In: *Letopis MS, knj. 326, sv. 1-2/1930*. Novi Sad : Matica srpska, 1930. s. 176; JEFTIĆ, M. Pavle: Prosvetne prilike na teritoriji Dunavske banovine. In: *Letopis MS, knj. 329, sv. 3/1931*. Novi Sad : Matica srpska, 1931, s. 252.

⁹ ŠIMUNOVIĆ-BEŠLIN, Biljana: *Prosvetna politika u Dunavskoj banovini (1929-1941)*. Novi Sad : Filozofski fakultet u Novom Sadu, 2007, s. 236.

¹⁰ MILITAR, Triva: Prosvetne i školske prilike u Dunavskoj banovini, s. 176; JEFTIĆ, M. Pavle: Prosvetne prilike na teritoriji Dunavske banovine, s. 252; ŠIMUNOVIĆ-BEŠLIN, Biljana: *Prosvetna politika u Dunavskoj banovini (1929-1941)*, s. 237.

¹¹ ŠIMUNOVIĆ-BEŠLIN, Biljana: *Prosvetna politika u Dunavskoj banovini (1929-1941)*, s. 272.

¹² Rukopisno odeljenje Matice srpske (ROMS), M.9.621, MILITAR, Triva: Kulturno-prosvetne beleške (podaci iz Izveštaja Prosvetnog odeljenja Banske uprave Dunavske banovine za 1930. godinu) / Рукописно одељење Матице српске (ПОМС), М.9.621, МИЛИТАР, Трива: Културно-просветне белешке (подаци из Извештаја Просветног одељења Банске управе Дунавске бановине за 1930. годину).

6. januára 1929 a vyhlásením kráľovskej diktatúry. Nový tzv. šiestojanuárový diktátorský režim¹³ mohol bez prekážok prinášať, schvaľovať a oktrojovať zákony tak, ako mu to vyhovovalo. V roku 1929 boli vyhlásené ešte štyri dôležité zákony týkajúce sa vzdelávania: *Zákon o stredných školách* (gymnáziách) z 31. augusta, *Zákon o učiteľských školách* z 27. septembra, *Zákon o učebniciach pre verejné, občianske, učiteľské a stredné školy* z 27. septembra a *Zákon o národných školách* z 5. decembra. O niečo neskôr, 5. decembra 1931, bol schválený *Zákon o občianskych školách*. Cieľom nových zákonov bolo pretrhnúť niť rozmanitého vzdelávacieho dedičstva a umožniť úplné zjednotenie vzdelávacích príležitostí v krajine v súlade s vládnuou ideológiou.¹⁴

Nový zákonný návrh o národných školách vypracovala vláda Petra Živkovića¹⁵ už v máji 1929 na základe predchádzajúcich verzií. Návrh bol dňa 29. augusta 1929 predložený na rokovanie pred Najvyššiu zákonodarnú radu, ktorá však nenavrhol žiadne dôležité zmeny.¹⁶ Konečne *Zákon o národných školách v Kráľovstve Juhoslávii* 5. decembra 1929 bol schválený tak, že bol zverejnený 9. decembra v oficiálnom informačnom vestníku *Službene novine* (Oficiálne noviny). Predpisy, ktoré sa týkali výučby v jazykoch minorít, znejú nasledovne:

„Všeobecná riadna výučba na ľudovej škole má prebiehať v štátnom jazyku podľa učebného plánu a programu, ktorý predpisuje minister osvet, po vypočutí Hlavnej vzdelávacej rady pre celý štát, a riadi sa zásadou koncentrácie výučby a aktívnej účasti žiakov. (čl. 44.)

V mestách, kde v dostatočnej miere žijú občania iného jazyka, majú sa otvoriť osobitné triedy na základných školách pre ich deti. V týchto triedach nesmie byť menej ako 30 žiakov. Výnimočne sa môžu otvoriť takéto triedy aj s 25 žiakmi, o čom rozhodne minister osvet.

Učebný plán a program je rovnaký, ako aj v ostatných základných školách v štáte.

Výučba v týchto triedach sa vykonáva v materinskom jazyku žiaka. V týchto triedach sa učí štátny jazyk ako povinný predmet.

Kde v meste existuje viac tried pre rovnakú národnosť, také školy môžu mať svojho osobitného riaditeľa. (čl. 45.)

Ak v meste existujú triedy, respektíve školy so štátnym vyučovacím jazykom a v súlade s tým aj osobitné triedy alebo školy s vyučovacím jazykom inej národnosti, deti so štátnym vyučovacím jazykom musia navštevovať školu so štátnym vyučovacím jazykom; deti inej

¹³ Šiestojanuárová diktatúra je viacročné obdobie diktatúry v Juhoslovanskom kráľovstve, ktoré sa začalo 6. januára v roku 1929, keď kráľ Aleksandar I. Karađorđević rozpustil Národné zhromaždenie a zakázal prácu všetkých politických strán, verejné zhromažďovanie, zaviedol cenzúru, vyhlásil ideológiu „integrálnej Juhoslávie“ a zmenil názov štátu na Kráľovstvo Juhoslávia.

¹⁴ ŠIMUNOVIĆ-BEŠLIN, Biljana: *Prosvetna politika u Dunavskoj banovini (1929-1941)*, s. 211.

¹⁵ Petar Živković (Negotin, 1. január 1879 – Paríž, 3. február 1947) bol vysoký srbský dôstojník, juhoslovanský generál, politik a postava kráľovskej diktatúry. Ako verný zástanca kráľa Alexandra bol počas šiestojanuárovej diktatúry predsedom vlády, ministrom vnútra, armády a námorníctva. Od roku 1931 bol organizátorom a od roku 1936 aj prezidentom reakčnej politickej skupiny režimu Juhoslovanskej národnej strany. Od apríla 1941 bol v exile ako asistent ministra armády vo vládach emigrantov. V Juhoslávii bol odsúdený na smrť. Po vojne zostal v emigrácii, kde aj zomrel.

¹⁶ GLIGORIJEVIĆ, Branislav: *O nastavi na jezicima narodnosti u Vojvodini ...*, s. 80; AJ, fond Ministarstva pravde. Zakonodavni odsek, 63-45-138.11

národnosti a jazyka môžu na žiadosť rodičov navštevovať triedy so štátnym vyučovacím jazykom namiesto tried s vlastným materinským jazykom.

Deti jednej národnostnej menšiny nemôžu navštevovať školu inej národnostnej menšiny.

V mestách, kde existujú školopovinné deti národnostných menšín, ktoré na základe ich počtu nemôžu mať svoje triedy, také deti musia navštevovať školu so štátnym vyučovacím jazykom. (čl. 46.)

Vo všetkých národných školách výučbu vykonávajú štátni učitelia a oni musia dôkladne poznať štátny jazyk. Toto platí aj pre učiteľov vierovyznania.“ (čl. 47.)¹⁷

Najdôležitejšiu zmenu v zákone predstavoval predpis, ktorý nezaručoval právo predstaviteľom minorít otvárať súkromné základné školy. Zákom bolo školstvo projektované ako osemročná škola s povinnou, všeobecnou a bezplatnou výučbou a výchovou všetkých školopovinných (nielen slovenských detí).¹⁸ Školopovinnosť dieťaťa sa začínala od siedmeho roku života a končila v štrnástom, zatiaľ čo bývalými predpismi sa školopovinnosť končila v VI. triede v dvanástom roku života. Avšak osemročná škola sa konfrontovala s novými problémami, pretože zákon narazil na silne zakorenenu tradíciu, ktorá ešte vždy nebola dôkladne riešená, čo podnietilo ťažkosti pri zorganizovaní úplnej vyššej ľudovej školy.¹⁹

V túžbe po unifikácii 6-januárová diktatúra trochu urýchlila prijatie niektorých zákonov, ktoré sa počas parlamentárneho obdobia nedokázali preraziť cez stranícku politiku a protichodné záujmy. Boli medzi nimi aj školské zákony.

Juhoslovanské orgány ani počas parlamentného režimu nepreukázali veľkú pripravenosť počúvať sťažnosti menšín, takže je pochopiteľné, že v podmienkach diktatúry boli teraz ešte menej ochotné vyhovieť ich želaniam. Preto školské zákony prijaté počas prvej diktatúry takmer úplne ignorovali národnostné menšiny. Najskôr bol 9. decembra 1929 prijatý *Zákon o národných* (t. j. základných) *školách*, ktorý v článku 44 stanovil, že výučba na základných školách sa mala konať v „štátnom jazyku“, zatiaľ čo pre príslušníkov menšín zabezpečovala paralelné triedy pre 30 študentov – čo bol limit stanovený predchádzajúcou praxou. Vo výnimočných prípadoch však minister školstva mohol vydať súhlas pre triedy, ktoré majú iba 25 študentov. To by sa dalo interpretovať ako znak ústretovosti, ale v závislosti od politickej potreby sa to mohlo ľahko zmeniť na prostriedok korupcie. Zákon stanovil, že výučba v menšinových triedach musí byť v materinskom jazyku študentov s povinným vyučovaním „štátneho jazyka“. Predvídal tiež, že niekoľko tried menšín na jednej škole môže mať spoločného riaditeľa, čo sa dá interpretovať ako ústupok menšinám, ale aj ako prostriedok ľahšej kontroly. Juhoslovania museli ísť iba do juhoslovanských tried, ak v danom meste nejaké boli, zatiaľ čo menšiny mohli ísť výlučne iba do svojich alebo juhoslovanských – a v žiadnom prípade nie do tried inej menšiny.²⁰ Primárne to bolo zamerané proti zvyškom maďarizácie. Týmto zákonom sa všetci učitelia stali štátnymi

¹⁷ *Službene novine*, 9. XII 1929, 2159.

¹⁸ *Zakon o narodnim školama*, Beograd : Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1929, §§ 9, 2, 4.

¹⁹ EDEDY, Ján: Prítomný stav slovenského ľudového školstva v Juhoslávii. In: *Náš Život*, roč. 7, 1/1939. Petrovec : Matica slovenská v Juhoslávii, s. 54.

²⁰ JANJETOVIĆ, Zoran: *Nemci u Vojvodini*. Beograd : institut za noviju istoriju Srbije, 2009, s. 199.

zamestnancami a zvyšných niekoľko súkromných škôl bolo zrušených (s výnimkou škôl otvorených na základe medzinárodných dohôd).²¹ Zákon tiež stanovil prípravné triedy pre príslušníkov menšín, hoci neboli povinné.²² Ako vidíme, zákon bol dosť reštriktívny. Zhodou okolností bol v ten istý deň ako *Zákon o základných školách* prijatý *Zákon o Sokoloch Juhoslovanského kráľovstva*, gymnastickej organizácii s prvkami panslavizmu, ako jedinej povolenej svojho druhu a rovnako ako škola, mala za úlohu vychovávať mládež v duchu „národnej a štátnej jednoty“.²³

Na rozdiel od Zákona o národnej škole, zákony o učiteľských a stredných školách z 27. septembra 1929 a 31. augusta 1931 neobsahovali ustanovenia o menšinách – čo bolo samo osebe jasným posolstvom. Na druhej strane Zákon o občianskych školách z 5. decembra 1931 výslovne určoval, že štátne menšinové občianske školy majú byť okamžite zrušené a postupne aj súkromné školy. Dôvod nebol skrytý. Hovorilo sa, že príslušníci menšín „v kultúrnejších častiach našej krajiny“ sú zdatnejší ako Juhoslovania, ktorých potláčajú „vo všetkých oblastiach hospodárstva“. Preto menšiny mali byť potlačené školskými opatreniami. Alebo, ako sa oficiálne hovorilo, menšiny sa mali vzdelávať v „štátnom duchu“ navštevovaním občianskych škôl v „štátnom jazyku“.²⁴ Bolo to víťazstvo tých najtvrdších nacionalistov, ako napríklad antimenšinový kultúrny ideológ Fedor Nikić, ktorý bol asistentom ministra školstva a presadzoval reštriktívnu školskú politiku voči menšinám.²⁵ Toto víťazstvo však bolo dočasné, pretože začiatkom februára 1932 sa na príkaz ministra školstva znovu otvorili menšinové triedy na občianskych školách.²⁶ Na začiatku nasledujúceho školského roka boli tieto menšinové triedy opäť zatvorené,²⁷ čo ukázalo, že školské úrady nedodržiavajú zákon, tak ako je to predpísané.

Zakomponovanie národných škôl do funkcie juhoslovanskej národnej integrácie sprevádzalo mnoho rozporov, čo bolo obzvlášť zrejmé v menšinových komunitách v Dunajskej bánovine. Nadobudnutím účinnosti *Zákona o národných školách* na konci roku 1929 boli zrušené všetky predchádzajúce predpisy týkajúce sa štátnych škôl. Neboli však poskytnuté mechanizmy na implementáciu nových ustanovení ani nebola zmenená vnútorná štruktúra škôl. Život škôl nebolo možné prerušiť a oni naďalej žili bez nových, ako predtým, v duchu svojich starých rozmanitých administratívnych a právnych tradícií.²⁸ Nový učebný plán a osnovy z roku 1933 (ktorý mal nadobudnúť účinnosť od školského roka 1934/35) bol

²¹ Išlo o školy pre málopočetnú taliansku menšinu v Dalmácii, ktoré boli zriadené Dohovorom o všeobecnej dohode s Talianskom z roku 1923. (PRŽIĆ, Ilija.: *Zaštita manjina*. Београд : Г. Кош, 1933, s. 144-145; REHÁK, László: *Manjine u Jugoslaviji : pravno-politička studija : doktorska disertacija*. Novi Sad : [s.n.], 1965, s. 188-189.

²² GLIGORIJEVIĆ, B.: O nastavi..., s. 80-81.

²³ ŽUTIĆ, Nikola: *Sokoli. Ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije 1929-1941*, Beograd, 1991, s. 40.

²⁴ GLIGORIJEVIĆ, B.: O nastavi..., s. 82.

²⁵ pozri. NIKIĆ, Fedor: Manjinske privatne i osnovne škole i naša prosvetna politika, In: *Letopis Matice srpske, knj. 320, sv. 3/1929*. Novi Sad : Matica srpska, 1929; NIKIĆ, Fedor: Revizija naše politike u Vojvodini – povodom desotogodišnjice Oslobođenja i ujedinjenja. In: *Letopis Matice srpske, knj. 319, sv. 2/1929*. Novi Sad : Matica srpska, 1929.

²⁶ MESAROŠ, Šandor: *Mađari u Vojvodini : 1918-1929*. Novi Sad : Filozofski fakultet, Institut za istoriju, 1989, s. 82.

²⁷ JANJETOVIĆ, Z.: *Nemci u Vojvodini*, s. 200.

²⁸ ĐORĐEVIĆ, S. Živojin: *O novom nastavnom planu i programu za osnovne škole*. Beograd, 1933, s. 5.

v skutočnosti jedným z najtypickejším ukazovateľov toho, že sa konečné zjednotenie vzdelávania v Juhoslovanskom kráľovstve oddialilo a že implementácia školských zákonov z roku 1929 bola vykonaná v čase, keď diktatúra rýchlo ustupovala a bola potláčaná ideológia integrálnej Juhoslávie.²⁹ Nový učebný plán a osnovy z roku 1933 školy a triedy národnostných menšín nepoznal, akoby ani neexistovali. Aj národné dejiny a geografia v triedach, kde sa vyučovalo v jazykoch národnostných menšín (maďarčina, nemčina, rumunčina, slovenčina a rusínčina), boli vyučované v štátnom jazyku. Podľa mienky niektorých odborníkov, to bol najvyšší čas, aby si predstavitelia školských orgánov uvedomili, že sa štátny jazyk nemôže v triedach s deťmi, pre ktoré je tento jazyk materinským, vyučovať rovnako ako v menšinových triedach.³⁰ Bez ohľadu na materinský jazyk, hodiny dejepisu a geografie v základných školách sa mali vyučovať v štátnom jazyku, ktorý bol tiež povinným predmetom aj v menšinových triedach. V učebniciach dejepisu pre národné školy v Juhoslovanskom kráľovstve dominovali stereotypné idealizované predstavy o národnej jednote, štátnosti (história sa vyučovala výlučne ako dejiny juhoslovanského štátu), dynastii Karadjordjevičovcov, určitých náboženstiev, cirkví atď. Vedomosti o minulosti boli zredukované výlučne na minulosť obyvateľov Juhoslávie, pričom boli len náhodne spomenutí susedia a iné európske národy. Jazyk, v ktorom boli učebnice napísané, nebol jasný a presný, ale skôr jazyk ľudových eposov, mýtov a emócií.³¹

Program vzdelávacej politiky, zavedený na konci dvadsiatych a na začiatku tridsiatych rokov minulého storočia sa zmenil potom, čo sa v lete 1935 predsedom vlády stal Milan Stojadinović. Zmeny, aspoň zo začiatku, neboli jasne definované ako úplne nový vzdelávací program, ale takmer „spontánne“ nasledovali nový politický kurz, ktorého hlavným predstaviteľom bola Juhoslovanská radikálna spoločnosť (JRZ)³². Skutočne sa zmenila štátna ideológia. Juhoslovanský nacionalizmus, ktorý bol zavedený ako druh „nového náboženstva“ počas diktatúry 6. januára, sa zredukoval na takzvané reálne juhoslovanstvo.³³ Osvietenstvo a výchova ľudí boli vyhlásené za prvú kultúrnu povinnosť štátu. JRZ sa zaviazala pracovať prostredníctvom zákona a súkromnej iniciatívy na rozšírení verejného vzdelávania, nastolení čo najväčšej harmónie medzi Srbmi, Chorvátmi a Slovincami a na kultivácii myšlienky Juhoslávie, resp. juhoslovanstva, ako syntézy všetkých pozitívnych vlastností a tvorivých síl všetkých častí juhoslovanského národa.³⁴

Čo sa týka učiteľov z radov minorít, počas medzivojnového obdobia ich nebolo dosť. Bolo na to niekoľko dôvodov. Prvý bol všeobecný, týkal sa všetkých škôl v štáte a mal finančný charakter – štátu sa nikdy nepodarilo poskytnúť dostatok peňazí na zaplatenie príslušného počtu učiteľov,³⁵ čo automaticky viedlo k nedostatku učiteľov z radov minorít.³⁶

²⁹ DIMIĆ, Ljubodrag: Prosveta u Kraljevini Jugoslaviji. In: *Obrazovanje Srba kroz vekove (Zbornik radova)*. Beograd, 2003, s. 218.

³⁰ ĐORĐEVIĆ, S. Živojin: *O novom nastavnom planu i programu za osnovne škole*, s. 3, 12-16.

³¹ DIMIĆ, Ljubodrag – ALIMPIĆ, Danko: Stereotipi o narodnom i državnom jedinstvu u udžbenicima istorije u Kraljevini Jugoslavije. In: *Nastava istorije : časopis Saveza istoričara Jugoslavije*, sv. 3, God. 2, Novi Sad, 1996, s. 146-153.

³² JRZ – Jugoslovenska radikalna zajednica.

³³ DIMIĆ, Ljubodrag: *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji, 1918-1941*, I, s. 279, 343-344, 352.

³⁴ Program Jugoslovenske radikalne zajednice, In: *Politika 20.08.1935*, s. 1.

³⁵ JANJETOVIĆ, Z.: *Nemci u Vojvodini...*, s. 191.

Na druhej strane sa nacionalisticky orientované školské úrady ani len nesnažili tento nedostatok odstrániť. Existovali dva myšlienkové prúdy, ale žiadny z nich sa v medzivojnovom období neuplatnil. Podľa jedného bolo pre študentov menšín najlepšie, aby ich učili juhoslovanskí učители, ktorí ovládali vhodný jazyk menšiny.³⁷ Podľa druhého, ktorý určite nasledoval po maďarských skúsenostiach, by lásku k novej vlasti najlepšie vzbudili učители z radov národnostných menšín, vzdelávaní v juhoslovanských prípravných školách.³⁸ Zdá sa, že tento druhý názor, resp. prúd nebol nikdy dominantný, pretože školské úrady sťažovali zápis menšinových kandidátov do prípravných tried.³⁹ Zdá sa, že medzi diskriminovanými boli nejako privilegovaní Nemci. Teda, napr. medzi študentmi učiteľskej školy vo Vršaci bolo v roku 1930 264 Juhslovanov, 5 Českoslovákov, 46 Nemcov, 7 Maďarov, 8 Rumunov a 6 príslušníkov iných národností.⁴⁰

Táto neuspokojivá situácia sa zhoršila znemožnením alebo prinajmenšom sťažením štúdia na stredných a vysokých školách v zahraničí. Osvetová politika v Kráľovstve SChS bola nedôsledná v mnohých veciach a jednou z nich bolo aj vzdelávanie členov národnostných menšín. Štátne orgány sa nie bezdôvodne obávali, že príslušníci menšinových národností na školách v ich domovských krajinách,⁴¹ ktoré susedili s Juhsloviou a vzťahy s ktorými všeobecne neboli príliš dobré, budú pod nacionalistickým a iredentistickým vplyvom krajiny, v ktorej študujú.⁴² Pretože veľa príslušníkov menšín chodilo do školy nelegálne, bez vedomia a bez súhlasu juhoslovanských školských úradov, nie je možné povedať, koľko príslušníkov minorít z Vojvodiny navštevovalo v medzivojnovom období zahraničné školy a univerzity. Podľa odhadov vzdelávacích orgánov Kráľovstva SChS v polovici 20. rokov minulého storočia bolo v Budapešti asi 1 500 študentov z Juhsloviie, z toho iba stovka mala potrebné doklady.⁴³ V rokoch 1927 až 1931 študovalo v Maďarsku so súhlasom školských úradov 87 juhoslovanských občanov, pokiaľ tridsiatim deviatim bol súhlas zamietnutý.⁴⁴

Čo sa týka slovenského školstva, v snahe obsadiť uprázdnené učiteľské miesta, boli ešte koncom 20. rokov organizované špeciálne kurzy pre budúcich učiteľov, ktorí mohli následne vyučovať na slovenských ľudových školách. Prvý kurz pre absolventov gymnázia bol organizovaný v roku 1928 v Novom Sade a trval dva mesiace. Kurz skončilo 30 nových učiteľov zo slovenskej komunity. Ďalší seminár bol organizovaný v roku 1929 v Starej Pazove a organizáciu mal na starosti Československý zväz. Schválenie dokumentov o pedagogickej

³⁶ AV, 126/IV, 20048/931; LENARD, Leopold: Narodne manjine u SHH. In: *Jubilarni zbornik Života i rada SHS 1918-1928*. Beograd, 1928, s. 733.

³⁷ DIMIĆ, Ljubodrag.: *Kulturna politika, III*, s. 50.

³⁸ AV, 126/IV, 20048/931; GLIGORIJEVIĆ, Branislav: Jugoslovensko-rumunska konvencija o uredjenju manjinskih škola Rumuna u Banatu 1933. godine. In: *Zbornik Matice srpske za istoriju, 7/1973*. Novi Sad : Matica srpska, 1973, s. 99.

³⁹ MESAROŠ, Šandor: *Položaj Mađara u Vojvodini : 1918-1929*. Novi Sad : Filozofski fakultet, Institut za istoriju, 1981, s. 204.

⁴⁰ AV, 126/IV, 44326/30.

⁴¹ Bolo oveľa jednoduchšie získať súhlas na štúdium v krajine, ktorá nebola domovskou krajinou študenta žiadajúceho o súhlas.

⁴² JANJETOVIĆ, Zoran: *Deca careva, pastorčad kraljeva : nacionalne manjine u Jugoslaviji : 1918-1941*. Beograd : Institut za noviju istoriju Srbije, 2005, s. 240-241.

⁴³ AJ, 14, 159/555; 144/501.

⁴⁴ MESAROŠ, Š.: *Položaj Mađara...*, s. 70.

spôsobilosti nových učiteľov podporilo aj Ministerstvo osvety Juhoslovanského kráľovstva.⁴⁵ Kurz pre učiteľov z Juhoslávie sa organizoval aj v Martine, pod záštitou Matice slovenskej v auguste 1932, medzitým sa iba hŕstka pedagogických pracovníkov kurzu aj zúčastnila.⁴⁶ Týmito kurzami sa vytvoril uspokojivý počet slovenských pedagógov, ale predsa mnohí kvalifikovaní učelia Slováci mali problém nájsť si voľné pracovné miesto, a to najmä v Srijeme, kde boli do slovenských škôl dosadení učelia väčšinového národa.⁴⁷ V roku 1935 bolo ministerstvu osvety predložené Memorandum o kultúrnych a školských potrebách Slovákov v Juhoslávii, ktoré však neriešilo problém vzdelávania budúcich učiteľov v slovenskom jazyku. Taktiež, ministerstvo nepotvrdilo ani osobitný učebný plán výučby slovenského jazyka.⁴⁸

Riešenie otázky rumunských škôl, v rámci ktorej sa začiatkom roku 1933 konečne dosiahla dohoda, malo slúžiť uspokojeniu vzdelávacích požiadaviek rumunských predstaviteľov v Dunajskej bánovine.⁴⁹ Predĺžené neúspešné rokovania o regulácii práv Rumunov na menšinové základné školy v Banáte boli nakoniec uzavreté podpísaním nového dohovoru – Konvencie medzi Juhoslovanským kráľovstvom a Rumunským kráľovstvom v marci 1933. Podľa dohody mali mať rumunské menšinové základné školy v juhoslovanskej časti Banátu štatút verejných štátnych škôl. Implementácia tejto dohody medzi Juhoslovanským kráľovstvom a Rumunskom sa začala až v marci 1935 a umožnila tak rozvetviť vzdelávacie aktivity Rumunov v Dunajskej bánovine až v druhej polovici tridsiatych rokov 20. storočia.⁵⁰

Milan Petrovič⁵¹ začiatkom roku 1940 vo svojej správe pred Banskou radou poukázal na zložitú vzdelávaciu úlohu, ktoré sú kladené orgánom v Dunajskej bánovine, vzhľadom na zmiešanú národnú štruktúru jej obyvateľstva. Petrovič upozornil, že Dunajská bánovina má svoje vlastné špecifické vzdelávacie úlohy, ktoré iné bánoviny nemajú, a ktorým musí venovať osobitnú pozornosť, pretože na území Dunajskej bánoviny žije okrem južných Slovanov, ktorí sa nazývajú rozličnými menami, dokonca aj niečo Bulharov a ďalších Slovanov, Rusínov a Slovákov, ako aj veľký počet Nemcov, Maďarov, Rumunov a Židov. Preto bola v jeho správe najväčšia pozornosť venovaná zastúpeniu jazykov národnostných menšín vo vyučovaní v štátnych základných a stredných školách. Začiatkom roku 1940 navštevovalo základnú školu v Dunajskej bánovine celkom 241 201 detí vo veku od 7 do 11 (12) rokov. Z toho 178 075 (73,8 %) žiakov navštevovalo hodiny v štátnom jazyku, 26 953 (11,2 %)

⁴⁵ LILGE, Karol: Prehľad slovenského školstva v Juhoslávii. In: *Náš Život*, roč. 1, č. 1/1933. Petrovec : Matica Slovenska v Juhoslávii, 1933, s. 44.

⁴⁶ ROVINOVIČ: Dopis : Kurz slovenských učiteľov z Juhoslávie. In: *Evanjelický hlásnik (EH)*, roč. VII., č. 9, september 1932. Nový Sad : Slovenská evanjelická a. v. cirkev v SFRJ, 1932, s. 147-148.

⁴⁷ Žiadame rozhodné slovo v otázke učiteľov kurzistov: In: *Národná Jednota (NJ)*, roč. XII., č.51/1931. Petrovec, 27. jún 1932, s. 1.

⁴⁸ ČURIČ, Radoslav: Obrazovanie učitelja pri slovačkoj gimnaziji u Bačkom Petrovcu. In: *Petrovské gymnázium vo vývine slovenskej kultúry vo Vojvodine : Zborník prac.* Nový Sad : Obzor, 1970, s. 303.

⁴⁹ Dovtedy sa trikrát uskutočnili rokovania medzi predstaviteľmi juhoslovanských a rumunských štátnych predstaviteľov o uplatňovaní práva Rumunov na základné vzdelanie v ich materinskom jazyku, avšak bez výraznejších výsledkov.

⁵⁰ MILUTINOVIČ, N.: Na raskrnici, In: *Glas Matice srpske, april 1937*, s. 49.

⁵¹ Medzi ostatným bol školský inšpektor, vedúci odboru vzdelávania Banskej správy (túto funkciu vykonával v medzivojnovom období). Neskoršie predseda Matice srbskej.

v maďarskom jazyku, 24 815 (10,3 %) v nemčine, 5 691 (2,4 %) v slovenčine, 4 291 (1,8 %) v rumunčine a 1 376 (0,6 %) v rusínskom jazyku. Žiaci základných škôl boli rozdelení do 4 955 tried. V 3 712 triedach (75 % z celkového počtu tried) prebiehalo vyučovanie v štátnom jazyku a v 1 243 (25 %) triedach jazykov národnostných menšín (593 nemeckých tried, 438 maďarských tried, 110 slovenských tried, 80 rumunských tried a 22 tried v rusínskom jazyku).⁵²

Začiatkom roku 1941 bolo vo verejných školách Dunajskej bánoviny spolu 4775 tried, čo je o 180 tried menej ako v predchádzajúcom roku. Počet tried, v ktorých sa vyučovalo v štátnom jazyku, bol výrazne menší. Vyučovanie v menšinových jazykoch prebiehalo s menšími odchýlkami približne rovnakom počte tried ako minulého školského roku. Išlo teda o 591 nemeckých tried (12,4 %), 437 maďarských (9,1%), 107 slovenských (2,2 %), 80 rumunských (1,7 %), 21 rusínskych (0,4 %).⁵³ Osvetová/školská otázka aj naďalej nebola riešená, a politika chaosu v školskej problematike, ktorá pretrvávala od skončenia prvej svetovej vojny pokračovala aj naďalej. Takéto okolnosti vládli počas celého medzivojnového obdobia až po druhú svetovú vojnu, keď do popredia prišli nové problémy a riešenie osvetových otázok bolo pozastavené na niekoľko rokov a vyriešené až po skončení druhej svetovej vojny schválením nových školských zákonov.

Cieľom školskej politiky voči všetkým menšinám v rokoch 1918 až 1929, t. j. v rokoch 1929 až 1941, bolo otužiť národné cítenie, rozvinúť pripútanosť k novému štátu a vnútiť znalosť úradného jazyka. V rôznych častiach krajiny sa to dialo trochu odlišnými spôsobmi a s rôznou intenzitou⁵⁴ a medzi diskriminovanými boli, akýmsi spôsobom, privilegovaní Nemci z Vojvodiny. Ich školstvo nebolo nikdy pod takým silným tlakom ako maďarské, ale na druhej strane v priebehu dvadsiatich rokov sa kvôli svojmu počiatočnému nerozvinutiu nemohlo vyvíjať tak dobre ako maďarské. Počas diktatúry došlo k výraznému zlepšeniu, ktoré však nebolo podmienené zmenou juhoslovanskej vzdelávacej politiky ako takej, ale predovšetkým potrebou priblížiť sa k ekonomicky komplementárnemu Nemecku počas veľkej hospodárskej krízy. Z tohto dôvodu boli ústupky udelené nemeckej menšine v oblasti vzdelávania polovičné, boli schválené proti ich vôli, s určitou stagnáciou a častým návratom k predchádzajúcej praxi. Na druhej strane školské privilégia udelené nemeckej menšine sa stali vzorom pre všetky ostatné národnostné menšiny v severných častiach krajiny.⁵⁵ V roku 1940 Nemci získali ďalšie privilégia, ktoré boli teraz plne poznačené zmenenou situáciou v Európe v druhom roku 2. svetovej vojny: pádom Francúzska a de facto marginalizáciou Veľkej Británie. Okrem iného, vo funkcii *appeasment-u* na juhoslovanský spôsob sa našla aj osvetová politika voči nemeckej menšine, a v kritických okamihoch prežitia štátu boli úrady pripravené urobiť ústupky aj v oblasti vzdelávania. Takáto politika nebola veľmi múdra, ale rovnako tak na konci tridsiatych a na začiatku štyridsiatych rokov minulého storočia sotva existovala alternatíva. Juhoslovanská elita namiesto toho, aby využila príležitosť ponúknuť

⁵² Načelnik g. dr. Milan Petrović o prosvetnim prilikama u Dunavskoj banovini. In: *Dan*, 28. 02. 1940, s. 3-4.

⁵³ *Dan*, 19. 03. 1941, s. 2.

⁵⁴ JANJETOVIĆ, Zoran: *Deca careva, pastorčad...*, s. 222-263.

⁵⁵ JANJETOVIĆ, Z.: *Nemci u Vojvodini*, s. 210.

všetkým menšinám veľkorysý model menšinového vzdelávania namiesto maďarského školského systému, ktorý by prispel k národnostnému rozvoju etnických komunit menšín a zároveň rozvíjal pripútanosť k novému štátu, pokračovala v tej istej represívnej školskej politike a z potenciálnych spojencov, vytvorila občanov, ktorých lojalitu by nesmela príliš testovať. Pre národne uvedomelých príslušníkov menšinových komunit, zároveň ani pre menšiny všeobecne, takáto politika nebola ani zďaleka dostatočná.

Literatúra

Archívne pramene

Arhiv Vojvodine (AV), Novi Sad.

Rukopisno odeljenje Matice srpske (ROMS), Novi Sad.

Arhiv Jugoslavije (AJ), Beograd.

Publikované pramene

MANAKIN, Viktor: *Almanah Kraljevine Jugoslavije : IV. jubilarni svezak : 1929-1931 : s odobrenjem centralnog presbiro-a Predsedništva ministarskog saveta*. Zagreb : Glavno uredništvo almanaha Kraljevine Jugoslavije, 1932.

Zakon o narodnim školama, Beograd : Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1929, §§ 9, 2, 4.

Vedecké monografie a zborníky

ČURIĆ, Radoslav: *Obrazovanje učitelja pri slovačkoj gimnaziji u Bačkom Petrovcu*. In: *Petrovské gymnázium vo vývine slovenskej kultúry vo Vojvodine : Zborník prac*. Nový Sad : Obzor, 1970.

DIMIĆ, Ljubodrag: *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji, 1918-1941, I., Društvo i država*. Beograd : Stubovi kulture, 1996. (ДИМИЋ, Љубодраг: *Културна политика у Краљевини Југославији : 1918-1941. Део 1, Друштво и држава*. Београд : Стубови културе, 1996 (тј. 1997).)

DIMIĆ, Ljubodrag: *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji, 1918-1941, III., Politika i stvaralaštvo*. Beograd : Stubovi kulture, 1997. (ДИМИЋ, Љубодраг: *Културна политика у Краљевини Југославији : 1918-1941. Део 3, Политика и стваралаштво..* Београд : Стубови културе, 1997.)

DIMIĆ, Ljubodrag: *Prosveta u Kraljevini Jugoslaviji*. In: *Obrazovanje Srba kroz vekove (Zbornik radova)*. Beograd, 2003. (ДИМИЋ, Љубодраг: *Просвета у Краљевини Југославији. In: Образовање Срба кроз векове (Зборник радова)*. Београд, 2003.)

ЂОРЂЕВИЋ, S. Živojin: *O novom nastavnom planu i programu za osnovne škole*. Beograd, 1933. (ЂОРЂЕВИЋ, С. Живојин: *О новом наставном плану и програму за основне школе*. Београд : [б. и.], 1933.)

JANJETOVIĆ, Zoran: *Nemci u Vojvodini*, Beograd : institut za noviju istoriju Srbije, 2009.

- LENARD, Leopold: Narodne manjine u SHH. In: *Jubilarni zbornik Života i rada SHS 1918-1928*. Beograd, 1928.
- MESAROŠ, Šandor: Mađari u Vojvodini : 1918-1929. Novi Sad : Filozofski fakultet, Institut za istoriju, 1989.
- PRŽIĆ, Ilija.: *Zaštita manjina*, Beograd : Г. Кон, 1933.
- REHÁK, László: *Manjine u Jugoslaviji : pravno-politička studija : doktorska disertacija*. Novi Sad : [s.n.], 1965.
- ŠIMUNOVIĆ-BEŠLIN, Biljana: *Prosvetna politika u Dunavskoj banovini (1929-1941)*. Novi Sad : Filozofski fakultet u Novom Sadu, 2007. (ШИМУНОВИЋ-БЕШЛИН, Биљана: *Просветна политика у Дунавској бановини: (1929 - 1941)*. Нови Сад : Филозофски факултет у Новом Саду, 2007.)
- ŽUTIĆ, Nikola: *Sokoli. Ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije 1929-1941*, Beograd, 1991.

Články vo vedeckých časopisoch a zbierkach

- EDEDY, Ján: Prítomný stav slovenského ľudového školstva v Juhoslávii. In: *Náš život*, roč. 7, 1/1939. Petrovec : Matica slovenská v Juhoslávii, 1939.
- GLIGORIJEVIĆ, Branislav: Jugoslovensko-rumunska konvencija o uredjenju manjinskih škola Rumuna u Banatu 1933. godine. In: *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 7/1973. Novi Sad : Matica srpska, 1973. (ГЛИГОРИЈЕВИЋ, Бранислав: Југословенско-румунска конвенција о уређењу мањинских школа Румуна у Банату 1933. године. In: *Зборник Матице српске за историју*, 7/1973. Нови Сад : Матица српска, 1973.)
- GLIGORIJEVIĆ, Branislav: O nastavi na jezicima narodnosti u Vojvodini 1919-1929. In: *Zbornik za istoriju Matice srpske*, 5/1972. Novi Sad : Matica srpska, 1972. (ГЛИГОРИЈЕВИЋ, Бранислав: О настави на језицима народности у Војводини 1919-1929. In: *Зборник за историју Матице српске*, 5/1972. Нови Сад : Матица српска, 1972.)
- DIMIĆ, Ljubodrag – ALIMPIĆ, Danko: Stereotipi o narodnom i državnom jedinstvu u udžbenicima istorije u Kraljevini Jugoslavije. In: *Nastava istorije : časopis Saveza istoričara Jugoslavije*, sv. 3, God. 2, Novi Sad, 1996. (ДИМИЋ, Љубодраг – АЛИМПИЋ, Данко: Стереотипи о народном и државном јединству у уџбеницима историје у Краљевини Југославије. In: *Настава историје : часопис Савеза историчара Југославије*, св. 3, Год. 2, Нови Сад, 1996.)
- JANJETOVIĆ, Zoran: *Deca careva, pastorčad kraljeva : nacionalne manjine u Jugoslaviji : 1918-1941*. Beograd : Institut za noviju istoriju Srbije, 2005.
- JEFTIĆ, M. Pavle: Prosvetne prilike na teritoriji Dunavske banovine. In: *Letopis MS*, knj. 329, sv. 3/1931. Novi Sad : Matica srpska, 1931. (ЈЕФТИЋ, М. Павле: Просветне прилике на територији Дунавске Бановине. In: *Летопис МС*, књ. 329, св. 3/1931, Нови Сад : Матица српска, 1931.)
- LILGE, Karol: Prehľad slovenského školstva v Juhoslávii. In: *Náš život*, roč. 1, č. 1/1933. Petrovec : Matica Slovenska v Juhoslávii, 1933.

MILITAR, Triva: Prosvetne i školske prilike u Dunavskoj banovini. In: *Letopis MS, knj. 326, sv. 1-2/1930*. Novi Sad : Matica srpska, 1930. (МИЛИТАР, Трива: Просветне и школске прилике у Дунавској бановини. In: *Летопис МС, књ. 326, св. 1-2/1930*, Нови Сад : Матица српска, 1930.)

MILUTINOVIĆ, N.: Na raskrnicu, In: *Glas Matice srpske*, april 1937. (МИЛУТИНОВИЋ, Н.: На раскрсници. In: *Глас Матице српске, април 1937.*)

NIKIĆ, Fedor: Manjinske i privatne škole i naša prosvetna politika. In: *Letopis Matice srpske, knj. 320, sv. 3/1929*, Novi Sad : Matica srpska, 1929. (НИКИЋ, Федор: Мањинске и приватне школе и наша просветна политика. In: *Летопис Матице српске, књ. 320, св. 3/1929*. Нови Сад : Матица српска, 1929.)

NIKIĆ, Fedor: Revizija naše politike u Vojvodini – povodom desetogodišnjice Oslobođenja i ujedinjenja. In: *Letopis Matice srpske, knj. 319, sv. 2/1929*. Novi Sad : Matica srpska, 1929. (НИКИЋ. Федор: Ревизија наше политике у Војводини – поводом десетогодишњице Ослобођења и уједињења. In: *Летопис Матице српске, књ. 319, св. 2/1929*. Нови Сад : Матица српска, 1929.)

ROVINOVIČ: Dopis : Kurz slovenských učiteľov z Juhoslávie. In: *Evanjelický hlásnik (EH)*, roč. VII., č. 9, september 1932. Nový Sad : Slovenská evanjelická a. v. cirkev v SFRJ, 1932.

Periodiká

Dan (Дан), 28. 02. 1940, 19. 03. 1941.

Evanjelický hlásnik (EH), roč. VII., č. 9, september 1932.

Glas Matice srpske (MS), april, 1937. (Глас Матице српске (МС), април, 1937.)

Národná Jednota (NJ), roč. XII., č. 51/1931.

Politika, 20. 08. 1935.

Službene novine, 9. XII 1929.